

ADALETE ERİŞİMDE YENİ BİR YOL: PRO BONO

MESLEKİ SORUMLULUK OLARAK ÜCRETSİZ HUKUKİ HİZMET

İdil Elveriş

1. Pro Bono Nedir?

*Maddi imkânı kısıtlı olan kişi veya kamu yararına çalışan gönüllü kuruluşlara, avukatlık ücreti almaksızın veya çok az bir ücret karşılığı verilen hukuki hizmete pro bono denmektedir.*¹ Bu tanımdaki önemli noktalar; avukatlık hizmetinin toplum yararına yapılması, bu hizmetin ücretsiz olarak verilmesi ve avukatın bu işi gönüllü olarak yapmasıdır. Bütün bunların yanı sıra bu tanıma; verilen avukatlık hizmetinin, vekâlet ücreti ödeyen bir müvekkile verilen hizmetle aynı kalitede sunulması ve bu hizmetin mesleki bir görevin² icrası olarak görülmesi gereklilikleri de eklenebilir. Kişilerin, tanıdıkları ya da akrabaları için yaptıkları işler ise pro bono tanımına girmez. Herhangi bir konuda hukuki durumun ne olduğuna dair danışmanlık verilmesi, hukuki belgeler düzenlenmesi, idari makamlara hukuki sonuçlar doğuran başvurular yapılması, kanun ya da sözleşme metinleri ya da belirli konularda raporlar yazılması ve mahkemede hukuki temsil sunulması gibi birçok konu hukuki hizmet kapsamına girmektedir.

Pro Bononun Yaygın Olarak Kullanıldığı Ülkeler

Ücretsiz hukuki hizmet sunumunun, devlet olmaksızın toplumun kendi kendine bir araya gelerek gönüllü faaliyette bulunma geleneğinin oldukça yerleşik olduğu Anglo-Sakson dünyasında, özellikle de ABD’de sıkça kullanılan bir uygulama olduğu bilinmektedir.³ Daha sonraları ceza davalarında, maddi imkânı olmayan şüpheli veya sanığa, devlet tarafından bir avukat atamanın yolu mahkeme kararıyla⁴ açılmıştır. Sonrasında bu hizmeti sunan kurumlar kurulmuşsa da hukuk davalarında bu uygulamayı kullanmak kısmen mümkün olabilmektedir. Federal hükümet tarafından Legal Services Corporation adlı bir kurum kurulmuştur. Ancak bu kurum, merkezi bir nitelik arz etmemiş ve hizmeti kendisi sunmamıştır. Ayrıca ABD’deki siyasi dengeler nedeniyle birçok kurumla işbirliği yapmak, elindeki kaynakları bu kurumlara dağıtarak hizmeti onlara gördürmek durumunda kalmıştır.⁵ Söz konusu siyasi dengeler, sonraki dönemlerde kuruluşun

¹ Hukuk sözlüğünden alınan bu tanım için bkz: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Pro+Bono>.

² Cummings S. (2004) The Politics of Pro Bono, 52 UCLA Law Review 1, 1-144, s. 4.

³ Agm, s. 4.

⁴ Gideon v. Wainwright, 371 U.S. 335 (1963).

⁵ Sandefur R. L. (2007), Lawyers’ Pro Bono Service and American-Style Civil Legal Assistance, Law & Soc. Rev. Vol. 41, No: 1, 79-112, s.80.

kaynaklarının kısılmasına neden olmuştur.⁶ Oysa o dönemlerde ABD’de, hukuki hizmetlerden yararlanmak için gereken kriterleri karşılayan 50 milyona yakın insan bulunduğu ifade edilmektedir.⁷

Ücretsiz hukuki hizmet sunumunu cılız bir gönüllü girişim olmaktan çıkararak bu uygulamanın giderek yaygınlaşmasını sağlayan süreç bu şekildedir. Ancak yine de hukukun teoride herkese vaat ettiği eşitlikle, uygulamada sadece maddi imkânı olanların avukat tutabilmesi arasındaki uçurum bir türlü kapatılamamıştır. Nitekim bugün bile ABD’de, yoksulların hukuk davalarındaki ihtiyaçlarının 4/5’inin karşılanamadığı belirtilmektedir.⁸ Böylece pro bono, özellikle son yirmi beş-otuz yılda giderek kurumsallaşmıştır.⁹

Hukuki hizmetler piyasasında yaşanan değişim de bu kurumsallaşmaya katkı sağlamıştır. Özellikle 1950’lerden sonra Batı’da avukat sayıları dört-beş kat artmış¹⁰ ve hukuk daha önce düzenlenmemiş olduğu birçok yeni alana el atmıştır. Kısacası hukuk ve avukatlar, insanların hayatına daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Sayıları gittikçe artan avukatlar, hukuk bürolarında bir araya gelerek çalışmaya başlamışlardır.¹¹ Böylece tek başına çalışan ve bir uzmanlığı olmayan geleneksel avukat tipinden uzaklaşmıştır. Bugün gelişmiş ülkelerdeki avukatlık piyasasına bakıldığında, bin avukatın çalıştığı hukuk bürolarının bulunduğu hatta bu büroların şubeleştiklerini görmek de mümkündür. Bu süreç, aynı zamanda avukatları geldikleri mahallelerden uzaklaştırarak¹² büyük ofislere hapsedmiştir.

İnsan kaynağına sahip olma bakımından büyük avukatlık bürolarının pro bono hizmet sunumu için ideal koşulları taşıdıkları düşünülebilir.¹³ Diğer yandan, bu tarz bürolarda uzmanlaşma hatta giderek sektörleşme yaşanmakta, avukatların çalıştığı işler adliye odaklı olmaktan ziyade daha çok hukuki işlem niteliği arz etmektedir. Bu hukuki işlem tarzındaki işlerse genelde sözleşme yazılması ve belge hazırlanmasını gerektirip insani teması en aza indirmektedir. Uzun saatler çalışılmasının standart olduğu bu hukuk bürolarında yapılan işlerin rutinliği, kişilerde mesleki tatmin arayışı yaratmaktadır. Bu anlamda büyük bürolar için pro bono, bir kazan-kazan seçeneği olmaktadır. ***Pro bono; mahkemeye gitmeyen, müvekkille temas etmeyen avukatlara hem kendilerini bu alanlarda geliştirme hem de toplumsal sorunlarla ilgilenme dolayısıyla mesleki tatmin yaşama imkânı doğurmaktadır.*** Ayrıca pro bono ile hem mesafe hem de maddi imkândan dolayı hukuki hizmetlere uzaklık sorunu yaşayan kişilere veya sivil toplum kuruluşlarına hukuki hizmet sunulmaktadır. Pro bono, aynı zamanda hukuk bürolarına,

⁶ Cummings, s. 17.

⁷ Sandefur, agm, s. 80.

⁸ Rhode D. (2005), Pro Bono in Principle and Practice, Stanford: Stanford University Press, s. 27.

⁹ Cummings, s. 4.

¹⁰ Lewis P.S.C. (1986), A Comparative Perspective On Legal Professions in the 1980s, Law & Soc. Rev. Vol. 20 no. 1, 79-91.

¹¹ Abel R. (1986), ‘The Transformation of the American Legal Profession’, Law & Soc. Rev. Vol. 20 no. 1, 7-17.

¹² Moving Past Resistance: Pro Bono in Brazil and the U.S., An Interview with PILnet’s Ed Rekosh, 13 June 2012, <http://www.pilnet.org/media-coverage/147-the-duty-of-advocating-for-the-needy.html> (Erişim tarihi: 13 Ocak 2014).

¹³ Cummings, s. 32.

başarılı yeni mezunları aralarına katma ve büroda tutma imkânı da sağlamaktadır.¹⁴ Çünkü genç kuşaklar sadece maddi kazanç değil mesleki tatmin de aramaktadır.

Elbette, bütün bunlar pro bononun sadece büyük hukuk büroları tarafından yapılabilecek bir şey olduğu anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, ABD’de Baroların pro bonoya olan olumlu tavırları örnek olarak gösterilebilir. Barolar, *tüm* avukatları pro bono hizmeti sunmaları yönünde cesaretlendirmiştir.¹⁵ Bunu yaparak Barolar; hukuki hizmetlerin sadece maddi imkânı olanlara sunulan bir şey olamayacağını, eğer ortada avukatlık tekeli gibi bir ayrıcalık¹⁶ varsa bu ayrıcalığın bir toplumsal sorumluluk ile dengelenmesi gerektiğini, bu nedenle de avukatların herkesin adalete erişimini sağlamakla yükümlü olduklarını vurgulamaktadır. Pro bono uygulaması, zorunlu olma yolunda ilerlemektedir.¹⁷ Bunu desteklemek için Barolar, her yıl pro bonoya en önemli katkısı yapan avukatlara ödül vermekte ve bunu yapan avukatlara görünürlük sağlamaktadır. Çünkü pro bono, meslek için de bir itibar kazanma aracıdır. Nitekim ABD’deki hukuk fakülteleri de bu fikri benimsemiş ve öğrencilerin, hukuk fakültesinden mezun olabilmeleri için 20 ile 70 saat arasında pro bono iş yapmaları veya benzer bir faaliyette bulunmaları kuralı kabul edilmiştir.¹⁸

Pro bono, hukuk dünyasında sadece hukuk büroları tarafından kabul görmemiş, şirket içi hukuk departmanlarının da uyguladığı bir şey hâline gelmiştir. Buna örnek olarak General Electric,¹⁹ Coca Cola, McDonalds,²⁰ BNP Paribas gösterilebilir. Ayrıca sadece Anglo-Sakson dünyasında değil, Latin Amerika ve Avrupa’da da bu uygulama gittikçe yaygınlaşmaktadır. Öyle ki, Avrupa Pro Bono Forumu’nun yedincisi 2013 yılında Varşova’da²¹ düzenlenmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, pro bono sadece hukuk davalarında sunulmaz; şahıslar kadar çeşitli sivil toplum kuruluşlarına destek verilmesi anlamına da gelir. Örneğin Brezilya’da avukatların sadece sivil toplum kuruluşlarına yönelik pro bono hizmeti vermesi kabul edilmiştir.

2. Türkiye’de Hukuk ve Avukatlık

Türkiye’de ne toplumda ne serbest mesleklerde devletten bağımsız iş görme anlamında köklü bir gönüllülük geleneği yoktur. Hatta Türkiye’de sivil toplumun çok eski bir tarihi olmadığı bilinmektedir. Diğer yandan, özellikle son yıllarda hukukla ilgili bir dönüşümün yaşandığını söylemek de mümkündür. Cumhuriyet geleneğinde devlete ait bir alan olarak kurgulanmış olan hukuk, devlet tarafından üretilmiş ve devlet lehine işlemiştir. Ancak

¹⁴ Cummings, s. 33.

¹⁵ Örneğin 1 Ocak 2015’ten sonra New York barosu üyesi olacak herkesin yılda elli saat pro bono hizmet sunması zorunlu hâle gelecektir.

¹⁶ Cummings, s. 31.

¹⁷ Bu konu ile ilgili tartışmalar için bkz. Christensen B.F. (1981), The Lawyer’s Pro Bono Publico Responsibility, American Bar Foundation Research Journal, 1981:1, 1-19.

¹⁸ Rhode, s. 23.

¹⁹ <http://www.bizjournals.com/louisville/print-edition/2012/12/14/at-general-electric-pro-bono-work.html?page=all>, Erişim tarihi: 14 Ocak 2014.

²⁰ Cummings, s. 63.

²¹ <http://probonoforum.eu/>.

özellikle 1990'larda uluslararası insan hakları mekanizmalarının, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru veya çeşitli uluslararası sözleşmelerin kabulünden sonra önce Kürt sorunu ve kadın hareketi başta olmak üzere, toplum da hukuku kendi lehine kullanabilmeye başlamıştır. Daha sonra başka sivil grupların da (çevre, LGBT, asker hakları, gündelik işçiler) hukuk eliyle tanınma, sorunlarına hukuki koruma ve hak talep ettiği görülmüş ve bu sayede hiç gündeme gelmeyen toplumsal meseleler yargıya taşınmıştır. Bu durum, kişilerin hak farkındalığının arttığını göstermektedir.

Sivil toplum, söz konusu hukuki başarıları kendini bu konularda çalışmaya adanmış avukatları eliyle başarmışsa da bu avukatlık hizmetlerinin çoğu zaman ücretsiz, bazen de çok düşük bedeller karşılığında verildiği düşünülebilir. Bu anlamda, **Türkiye'de ücretsiz veya düşük bedelle hukuki hizmet sunum örnekleri vardır. Ancak söz konusu hizmetin giriş bölümünde değinilmiş olan pro bono öncelikleriyle verilmiş olduğu söylenemez. Bu, daha çok literatürde "cause lawyering" (belirli bir gaye için yapılan avukatlık diye Türkçe 'ye çevrilebilir) olarak anılan ve sosyo-ekonomik veya siyasi statükoyu değiştirmeyi hedefleyen²² bir avukatlık şeklidir.** Bu tür avukatlıkta da müvekkile hukuki hizmet sunulmaktadır ancak ortada siyasi-ideolojik siyasa yapımı sağlama veya moral nedenler gibi vekil-müvekkil ilişkisini değiştiren bir avukatlık söz konusudur. Bu anlamda müvekkile hizmet; siyasi, ekonomik veya ideolojik gayeye hizmetin araçlarından biridir.²³ Bu anlamda siyasi ve tartışılır faaliyetlerde bulunmak yoluyla bir takım düşünceleri savunmak, bu tür avukatlığın ayırt edici yanı olarak düşünülebilir.²⁴ Türkiye'de Çağdaş Hukukçular Derneği, İnsan Hakları Derneği veya Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı gibi grupların kendi siyasi gündemleri açısından stratejik buldukları bazı davaları ulusal veya uluslararası platformlara taşımaları bunun örnekleri olarak sayılabilir.

• Türkiye Avukatlık Piyasasındaki Yakın Dönem Dönüşüm

Türkiye'de avukatlık piyasası, özellikle büyük şehirlerde bir dönüşümden geçmektedir. Bugün Türkiye'de avukat sayısı 80 bine ulaşmıştır.²⁵ Avukatlar özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde toplanmıştır.²⁶ İstanbul Barosu'na bağlı avukatlarla yapılan bir saha araştırmasına göre ücretli ve/veya sigortalı ve resmi/özel kurumda çalışan avukat oranı % 30'lardadır.²⁷ Özellikle 24 Ocak 1980 sonrası dönemde benimsenen ekonomik modelin yarattığı büyüme, ticarileşme ve globalizasyon avukatlık piyasasını genişletmiş, Türkiye'de hukuk için yeni uygulama alanları doğurmuştur. Bu da hukuk

²² Sarat A. Scheingold S. (1998), Cause Lawyering and the Reproduction of Professional Authority: An Introduction in Cause Lawyering, Sarat A Scheingold S (Eds), New York Oxford: Oxford University Press, s. 4.

²³ Age.

²⁴ Age, s. 7.

²⁵ 31 Aralık 2012 tarihi itibarıyla avukat sayısı 78.218'dir. Bkz: <http://www.barobirlik.org.tr/Detay16995.tbb>.

²⁶ Keza TBB verilerine göre, 78.218 avukatın 47.158'i İstanbul, Ankara ve İzmir Barolarına kayıtlıdır.

²⁷ Akbaş K. (2011), Avukatlık Mesleğinin Ekonomi Politikası, Ankara: Nota Bene Yayınları, s. 230.

okumak isteyenlerin sayısında büyük bir artış meydana getirmiş, hukuk büroları büyümüş, hatta uluslararası bürolar Türkiye’de şube açmıştır. Bunun sonucunda İstanbul’da ticari alanlarda çalışan global hukuk büroları doğmuştur.

Tüm bu olumlu gelişmeler, kurumsal hizmet alıcılarını etkilemiştir ancak gerçek kişi müvekkiller bakımından durum farklıdır. **Türkiye’de, kişiler için avukatlık hâlâ yaygın ve kolay erişilen bir hizmet değildir.** 2007 yılında Türkiye’de şehirli nüfusu temsil kabiliyeti olan bir örneklem uyarınca yapılmış olan Adalet Barometresi araştırmasına²⁸ göre şehirli nüfusun sadece % 18,5’u avukat tutmuştur. Erkeklerin avukat tutma oranı, kadınların iki katıdır ancak buna rağmen bu oran % 24,3’te kalmıştır.²⁹ Araştırma kapsamında, ayda 2000 TL ve daha üstüyle en yüksek gelir grubunda olanların bile sadece % 23,5’unun avukat tuttuğu anlaşılmaktadır.³⁰ Aynı araştırma kapsamında kişilere neden avukat tutmadıkları sorulduğunda, verilen ilk cevap kişinin kendini savunabileceğini düşünmüş olması (% 73,53), ikinci cevapsa hizmetin pahalı olmasıdır (% 47,06).³¹ İlk cevap, avukatlık hizmetinin tanıtılmasına dolayısıyla reklam yasağının kalkmasına ihtiyaç bulunduğunu gösterirken ikinci cevap, Baroların avukatların alacağı asgari ücret tarifeleriyle mesleği korumaya çalışırken aslında onu dar bir alana hapsettiğini ortaya koymaktadır. Gerçekten de asgari ücretin 2014 Ocak-Temmuz dönemi için net 846 TL olduğu bir ülkede, bir saate kadar avukata sözlü danışma ücreti 210 TL ve her tür dilekçe yazımı ücreti ise 300 TL’dir.³² Bu verilere bakıldığında, vatandaşların avukatlık ücretini yüksek bulmasının nedeni anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, **Türkiye’de devlet tarafından vatandaşlar için ücretsiz sunulan hukuki hizmet mekanizmalarının iyi işlemediği de ortadadır. Bunlardan ilki, 1992’den beri benimsenmiş olan, ceza soruşturmaları ve yargılamaları kapsamında sunulan müdafiliktir.** İstanbul Ceza Mahkemeleri tarafından yapılmış olan bir saha araştırması, zorunlu müdafilik dışındaki hallerde müdafiliğin erişilebilirliğinin ancak % 10 civarında kaldığını göstermektedir.³³ **Hukuk davaları açısından ise hak arama özgürlüğüne, sosyal devlet ilkesine vurgu yapılarak adli yardım getirilmiştir.** Ceza davalarının aksine hukuk davalarında adli yardım uyarınca ücretsiz avukat tutabilmenin yolu, başvuran vatandaşın kanundaki “fakirlik” ve taleplerinin “açıkça dayanaktan yoksun olmaması” gibi iki kritere sahip olmasına bağlıdır. Her ne kadar 6459 Sayılı Kanunun 22. Maddesi uyarınca değiştirilen “açıkça dayanaktan yoksun olmama” kriteri, eski kriter olan “haklı oldukları yönünde kanaat uyandırmak”a göre daha esnek olsa da birçok Baronun ilk kriter bakımından farklı uygulamaları olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda fakirliğini ispat etmesi için vatandaşlardan çeşitli belgeler istenmesinin hak aramada caydırıcı bir

²⁸ Kalem, S., Jahic, G., ve Elveriş, İ. (2008) Adalet Barometresi: Vatandaşların Mahkemeler Hakkındaki Görüşleri ve Değerlendirmeleri, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 19.

²⁹ Age, s. 19.

³⁰ Age, s. 19.

³¹ Age, s. 21.

³² <http://www.barobirlik.org.tr/dosyalar/belgeler/AvUcretTarifesi/tbb2014.pdf>.

³³ Bkz. Elveriş İ., Jahic G. & Kalem S (2007), Mahkemede Tek Başına, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

nitelik arz ettiği ifade edilmektedir.³⁴ Sonuç olarak, her iki hizmetin de vatandaşlar tarafından pek bilinmediği, devlet tarafından yeterince tanıtılmadığı ve kullanım kolaylığı sağlamadığı düşünülebilir.

Bütün bunlar, pro bono gibi hem ceza hem de hukuk davalarında ücretsiz bir hukuki hizmet sunum mekanizmasına ihtiyaç olduğunu ve var olan yapıların yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu tarz sivil girişimler, devletin sorumluluklarının yerine geçmek için değil tam tersine onu tamamlamak amacıyla düşünülür. Gerçekten de dünyadaki hiçbir devletin kaynakları, adli yardıma ihtiyacı olan herkese yetecek kadar geniş değildir. Ayrıca kamu kaynaklarının dağılımında hukuki hizmetler; sağlık, eğitim ve güvenlik gibi kalemlere göre öncelik olarak daha geridedir. Dolayısıyla vatandaşların adalete erişim ihtiyacına, pro bono ile katkı sağlanabilir. Bu anlamda özellikle büyük hukuk bürolarının çoğalmasa, pro bono hizmet sunumu bakımından önem taşımaktadır. Elbette bu, daha küçük avukatlık bürolarının ya da tek başına çalışan avukatların pro bono yapamayacağı anlamına gelmez. Ancak kurumsal yapıları ve insan kaynakları sayesinde büyük büroların hizmeti sunması daha olanaklıdır. Bu anlamda **pro bononun, insan hakları sorunlarının toplumsal sahiplenilme tabanını genişletmesi ve ücretsiz müvekkil savunmayı, bu işlere gönül vermiş aktivist avukatların işi olmaktan çıkarıp daha kurumsal hâle getirmesi bile başlı başına önemlidir.**³⁵

3. Türkiye’de Barolar ve Pro Bono

Avukatlar, mesleklerini topluma ve toplumsal sorunlara yakın bulsalar da³⁶ adalete erişimi sağlamayı, mesleklerinin gerektirdiği bir sorumluluk olarak görmemektedirler. Barolar da ceza davalarında müdafilik olarak adlandırılan savunma avukatlığı ve adli yardım gibi, vatandaş için ücretsiz ama avukatlık ücreti devlet tarafından karşılanan iki kurumu, topluma avukatlığı anlatmanın ya da tanıtmanın bir yolu olarak görmemektedir. Bunun en tipik örneği, konuyla ilgili sorunların sıklıkla ilkeler veya hizmet kalitesi üzerinden değil, avukatlık ücretleri üzerinden tartışılması ve nitelikli yapıldığı şüphe götüren bu hizmetler için ücret artırımını talep edilmesidir. Diğer yandan Barolar, her fırsatta mesleğin kamusal yanına vurgu yapmaktadır. Ancak bu vurgu, avukatların kendilerine yargı içinde yer arama çabası için olmakta ama toplumsal sorumluluk yanı gündeme gelmemektedir.

Baroların mesleğe dair çözüm önerileri, genelde devletçi bir nitelik arz etmektedir.³⁷ Örneğin avukatların piyasada kendi müvekkilini bulmasına yönelik bir anlayışı desteklemektense devletin avukatlara müvekkil bulmasına yönelik çözümler dile

³⁴ Kalem S., (2012), Türkiye’de Adalete Erişim, Göstergeler ve Öneriler, İstanbul: TESEV Yayınları, s. 98.

³⁵ Elveriş, İ. (2006) Avukatlığa İlişkin Mevcut Düzenlemeler ve Yaratıldığı Adalete Erişim Sorunları, İstanbul: Özer Seliç’ye Armağan, 179-202, s. 198.

³⁶ Elveriş İ. (2014), Barolar ve Siyaset, Türkiye’de Barolar ve Devlet Kurumları, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 118-119.

³⁷ Age, s. 143.

gelmektedir.³⁸ Bu anlamda pro bono tarzı projelerin, adli yardım ve müdafiliğe rakip olarak görülmesi ya da toplum nezdinde mesleğe yönelik bir saygınlık yaratma aracı olarak görülmemesi olasıdır. Nitekim örneğin Van depremi sırasında birçok meslek örgütü ve serbest meslek grubu³⁹ sahaya inerek deprem mağdurlarına doğrudan elini uzatan projeler üretirken Türkiye Barolar Birliği, sadece web sayfasında hesap başı numarası yayınlamakla yetinmiştir. Buna karşın Haziran 2013'teki Gezi Olayları sırasında, İstanbul'daki yüz kadar avukat, kendiliğinden gönüllü bir ağ kurarak süreçteki toplu göz altılara anında müdahalenin iyi bir örneğini vermiştir. Bu olay, 11 Eylül saldırılarından sonra dört binden fazla kişi için eş zamanlı gaiplik kararı çıkarılması, ölüm belgeleri alınması, mal-mülk ve miras işlerinin düzenlenmesi işini New York'taki avukatların pro bono yapmasına kendiliğinden oluşmuş gönüllü bir aktivizm olması açısından çok benzemektedir⁴⁰

Bir başka ilginç nokta ise Baroların sık sık meslekteki sayının artmasına bağlı olarak meslekte çöküş yaşandığını dile getirmeleridir. Bu duruma çare olarak, avukatlık sınavı gibi girdi odaklı çözümler önerilmekte, değer odaklı meslek etiğini yükseltme çabaları gündeme gelmemektedir. Oysa Baroların, mesleğin varlık amacı olan müvekkillere karşı sorumlulukları hatırlatan ve aynı zamanda mesleğin toplumsal sorumluluğuna vurgu yapan bir meslek söylemini öne çıkarması beklenmektedir. Bu anlamda ***pro bononun, mesleğin tekel olarak elinde tuttuğu bir ayrıcalığı topluma geri vermesinin bir yolu, bir sosyal sorumluluk gerçekleştirme aracı olduğu vurgulanabilir. Bu, ayrıca toplumda birçok kişinin avukatlıkla ve avukatlığın sağladığı faydalarla da tanışmasını sağlar. Avukat tutmamak için öne sürülen ilk sebebin, kişinin kendini savunabileceğini düşünmüş olması da bu durumun önemini göstermektedir. Bu, uzun vadede hukuki hizmetlere olan talebi de artırır.***

4. Türkiye'de Yasal Altyapı ve Uygulama

Türkiye'de yasal altyapıya bakıldığında, pro bono hakkında net bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Avukatların alacağı ücrete dair Avukatlık Kanunu'nun 164. Maddesine göre, ücret avukatlık asgari ücret tarifesinde belirlenenden az olamaz. Yine aynı maddeye göre bir iş ücretsiz alındığı zaman Baroya bildirim yapılmalıdır. Bu açık düzenlemeye rağmen avukatlıkta ücret alımının zorunlu olduğu dile getirilmekte, bunun nedeni de söz konusu hakkın kabulünün uzun zaman almış olmasına bağlanmaktadır.⁴¹ Günümüzün materyalist dünyasında bu görüşün geçerliliğini kaybetmiş olduğu rahatlıkla düşünülebilir. Nitekim Türkiye Barolar Birliği (TBB) Disiplin Kurulu, 2000 yılında aldığı bir kararda, ücretsiz dava kabulü ile asgari ücret altında iş kabulünün birbirinden farklı

³⁸ Age, s. 144.

³⁹ Tıp, mühendislik ve iş idaresi alanlarında pro bono yapılan hizmetlerle ilgili bir karşılaştırma için bkz. Rhode 2005, s. 73 vd.

⁴⁰ Cummings s. 140. Bu sayede gerçekleştirilen ve gerçekleştirilemeyenler için bkz. Tabak R.J. (2003), A Practitioner's Reflections: the Ongoing Relevance of the Pro Bono Response to 9/11, Fordham Urban Law Journal; Vol: 31-4, 953-958.

⁴¹ Güner S. (2003), Avukatlık Hukuku, Ankara: Ankara Barosu Yayınları, s. 244.

şeyler olduğunu belirtmiştir. Dahası, kanun koyucunun ücretsiz dava alınmamasını istemesi durumunda buna ilişkin bir ibareyi kanuna ekleyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca şikâyete tabi avukatların amaçlarının, belde halkına hizmet ve davranışlarının kamu yararına uygun olması nedeniyle kendilerine ceza verilmesi talebini reddetmiştir.⁴² Bu bağlamda, kamu yararına ücretsiz hukuki hizmet vermenin, hukuka aykırı olduğunu iddia etmek pek de mümkün değildir.

5. Türkiye’de pro bono uygulamalarından bir örnek: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi pro bono çalışması

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi kapsamında, 2006 yılında hukuki hizmete ihtiyacı olan sivil toplum kuruluşları ile pro bono iş yapmak isteyen hukuk bürolarını eşleştirmek amacıyla ücretsiz bir hukuki hizmet ağı bu satırların yazarı tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Bu bölümde, Türkiye’de ilk örnek çalışma olan bu pro bono ağda yaşanan tecrübeler ve çıkarılan bazı sonuçlar burada paylaşılacaktır.

Ağı kurmak için öncelikle kendi alanlarında öncü olduğu düşünülen Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ziyaret edilerek bu kuruluşların hukuki ihtiyaçlarının neler olduğu belirlenmiştir. Bu STK’ların arasında kadın grupları, LGBT grupları, hasta hakları, fikri mülkiyet ve çevre grupları gibi birçok farklı grup yer almıştır ve hâlen de ağa katılmaları için yeni oluşumlarla temas kurulmaktadır. Bu STK’ler seçilirken ülkenin haklar gündemi ve söz konusu STK’nın alanında adını duyurması temel alınmıştır. Farklı grupların hukuki ihtiyaçları da farklı olmuştur. Bu ihtiyaçların bazıları şöyledir:

1. STK’ların kendi kurumsal kapasiteleri için hukuki destek:

Bazı STK’lar, kendi kurumsal kapasitelerine ilişkin hukuki destek istemiştir. Örneğin dernekler mevzuatı uyarınca yapılacak işlemler ve tüzük yazılması, vakıf statülerinin değiştirilmesi, kamu yararına çalışan dernek statüsü alınması gibi. Keza yabancı kanunların Türkiye’de olmayan ancak STK’nın savunuculuk yapmak istediği konuda örnek olması için tercüme edilmesi, mevzuat veya mahkeme kararlarının taranması da bu kurumsal desteğe örnek olarak gösterilebilir. STK’ların kiraladıkları yerler, işe aldıkları kişilerle veya iş yaptıkları kooperatif veya üçüncü kişilerle ilişkilerini düzenleyen sözleşmelerin yapılması da kurumsal destek kapsamına girmektedir.

STK’ların hukuki sorunları, bazen idari yazışmalarla çözülmekte bazense ilgililere talep mektupları yazılması veya icra takiplerine ya da dava açılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

2. STK’ların hedef grupları ve çalışma alanlarına yönelik yardım:

⁴² Elveriş, İ. (2006), agm, s. 199.

Bazı STK'lar ise hukuki yardımı, temsil ettikleri kişi ve gruplar için istemektedir. Sonuçta STK, konusunda desteğe ihtiyacı olan kişileri en iyi bilen kurumdur. Bu ihtiyacı karşılamak için benzer sorunları yaşayan hedef gruplara hukuki bilgi aktaran toplantılar düzenlendiği gibi STK'ya başvuran kişilere belirli günlerde sözlü danışma hizmeti verilmesi, bazı durumlarda hukuki evraklar hazırlanması, bazen de dava açılması gerekmiştir. Pro bono ağının yardımcı olamadığı durumlarda kişiler adli yardıma da yönlendirilmiştir.

Bu şekilde belirlenen hukuki ihtiyaçları içeren STK'lar listesi, hukuk bürolarına gönderilmiştir. Bürolar da kendi öncelik ve amaçlarına göre çalışmak istedikleri STK'ları seçmiştir. İnsan Hakları Merkezi ise tarafları bir araya getirmiştir. Nitekim bu faaliyet, yeni ortaya çıkan STK'lar ve onların hukuki ihtiyaçlarını tespit etmek için hâlen devam etmektedir. Yeni hukuk bürolarının ağına katılması için de uğraş verilmektedir. Bugüne kadar birçok STK ve hukuk bürosu eşleşerek birbirleriyle işbirliği yapmış, böylece hem bireylere hem de STK'lara yönelik hukuki destek verilmiştir. Hâlihazırda ağıdaki 13 STK ile 11 hukuk bürosu eşleşmiştir ancak kendisine bir STK seçmeden bireysel başvuru alan avukatlar da bulunmaktadır. Diğer yandan, bir bankanın hukuk müşavirliği de çeşitli kadın gruplarına ücretsiz hukuk eğitimleri vererek pro bona ağına destek vermektedir. Bunun yanı sıra, Merkez'in web sayfasında çeşitli konulara yönelik olarak hazırlanmış hukuk rehberleri de kamuoyuyla paylaşılmaktadır.⁴³ Bu sayede toplumun hukuki konularda farkındalığının artırılması hedeflenmektedir.

Ağıdaki avukatların gündelik çalışma alanları, STK'ların çalışma alanlarından oldukça farklı olduğu için kimi zaman avukatlara yönelik eğitimler verilmiştir. Bu anlamda ağı yöneticisi konumundaki Merkez'in rolü şöyle sıralanabilir:

- İlişkiyi takip etmek ve sorun varsa çözmeye yardımcı olmak,
- Yeni hukuk büroları ve STK bulmak,
- Pro bono avukatları bir araya getirmek,
- Yurtdışı konferansları duyurmak,
- Eğitim ve motivasyon toplantıları organize etmek,
- Taraflar arasında koordinasyonu sağlamak.

Çeşitli mecraları takip ederek net bir rakama ulaşmak zor olsa da 2006-2009 döneminde 267 başvuru alınmıştır. 2010'da iki hukuk bürosunun bir belediye üzerinden aldıkları başvuru sayısı 396, 2011'de ise 246 olmuştur. Dolayısıyla kuruluşundan bu yana pro bono ağına bini geçen bir hizmet sunumu olduğu düşünülmektedir.

STK'ların Pro Bono Çalışma Yöntemine İlişkin Yaşadığı Zorluklar

⁴³ <http://www.bilgi.edu.tr/tr/haberler-ve-etkinlikler/haber/2659/hukuki-yardim-agi-pro-bono/>

Türkiye gibi gönüllülük geleneği bulunmayan ve karşılıksız hizmet alma pratiği yaygın olmayan bir ülkede pro bono çalışma yöntemine dair zorluklar yaşandığına değinmeden geçmemek gerekir. Öncelikle, Merkez çalışmalarından edinilen izlenim Türkiye’de STK’ların etkin ve verimli çalışma konusunda eksiklikleri olduğu yönündedir. Ancak girişte değinilen Türkiye’de hukukun değışen rolü ve hukuki tartışmaların siyasal gündemin içinde sıklıkla yer alması, STK’ların hukuki farkındalığını artırmıştır. Özellikle kadın hakları alanında çalışan STK’ların elde ettiği hukuki başarılar, diğerlerini de hukuki strateji odaklı düşünmeye yöneltmiştir. Dolayısıyla ilk başta şüpheyile yaklaşsalar da daha sonra kendilerine önerilen böyle bir teklife sıcak baktıkları görülmektedir. Yine de avukatlarla STK dünyası arasında sınıfsal çatışmalar veya önyargılar yaşanmaktadır. Bu sorunlar, zamanla taraflar birbirini yakından tanıdıkça aşılabilmektedir.

Öte yandan STK’ların mali sorunları devam etmektedir. Buna bağılı olarak STK’ların devamlılık ve insan kaynağı sorunları da olabilmektedir. Bu sorunlar, STK’ların çalıştıkları alana bilgi düzeyinde yeterince hakim olamamalarına neden olabilmektedir. Bu da söz konusu STK’yı seçmiş olan hukuk bürosuna yeterli derecede hukuki iş yönlendirememesi anlamına gelebilmektedir. Diğer taraftan, hukuk bürosunun da yeni ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçları dile getiren STK’ların oluşturduğu dinamik alanı yakından takip etmesi gerekmektedir. Sonuçta, bir hukuk bürosu ile STK’nın iyi çalışma ilişkisi kurması, STK’nın ne kadar yerleşik olduğu ve ne kadar profesyonel çalıştığıyla yakından ilgilidir. Pro bono hizmetlerin, STK’nın belli menfaatleri temsil görevini yerine getirmede sağladığı destek ile STK’nın kurumsal kapasitesinin gelişmesine olan katkısı açıktır.

Hukuk Bürolarının Pro Bono Çalışma Yöntemine İlişkin Yaşadığı Zorluklar

Ticari müvekillere alışık hukuk büroları ile pro bono iş yapmanın da başka zorlukları bulunmaktadır. Bu zorluklardan ilki, günlük çalışma alanlarının çok farklı olması nedeniyle STK’ların çalışma konusuna yabancı olmalarıdır. Bu konu, bir eğitimle halledilebilecek gibi görünse de özellikle başlarda hukuk bürosunun hangi STK’yı seçeceğine etki edebilmektedir. Örneğin hukuk bürosu, müvekilleri nezdinde olumsuz etki veya menfaat çatışması yaratmayacak STK’lara yönelebilmekte veya daha siyasi çalışan STK’lara karşı bir çekingenlik söz konusu olabilmektedir. Dahası, özellikle büyük hukuk büroları, ticari şirketler ve “sonuç odaklı” müvekillikle çalışma deneyimine sahipler. Oysa STK’lar, kâr amaçlı kuruluşlar olmadıkları için ticari bir müvekkil kadar etkili ve verimli karar veremeyebiliyorlar. Bu anlamda hem STK hem de maddi imkânı kısıtlı şahsi başvuruçular için doğru hukuki bilginin kendisi bile kişiyi güçlendirici nitelik arz etmektedir. Bazen sonuç elde edilmese bile sırf yaşanan hukuki süreç bile güçlendirici ve faydalı olabilirken müvekkil, davasına devam etmezse avukatlar, emeğinin ve zamanının boşa gittiğini düşünebilmektedir.

Hukuk büroları bakımından önemli noktalardan birisi de yönetici avukatların sergilediği liderliktir. Pro bono, günlük çalışma saatlerinden zaman ayırarak yapıldığı için harcanan saatlerin iş saatlerinden sayılması gerekmektedir. Bu, özellikle büyük bürolarda yılda

belirli fatura saati yaratma baskısı altındaki avukatlar için önemli bir şart olarak kendini göstermektedir. İşin gönüllülüğe dayanması nedeniyle insan kaynağı boyutu da önemlidir. Pro bonoyu daha çok genç avukatların yapması, yurtdışına yüksek lisans eğitimine gitme, iş değiştirme, aile kurma gibi durumları gündeme getirebilmektedir. Ayrıca kişi bir süre pro bono yaptıktan sonra pro bono yapmak istemeyebilir veya ara vermek isteyebilir. Dolayısıyla pro bononun sürekli olarak yeni avukatlarla beslenmesi gerekmektedir.

Bu ağın oluşumunda ne barolardan ne de Adalet Bakanlığı gibi kamusal kurumlardan destek alınmamıştır çünkü bu noktada girişimin sivilliği önemsenmiş ve öncelikle tabandan gelen destekle ağın kendi ayakları üstünde durması hedeflenmiştir. Hâlihazırda yarı zamanlı bir ağ yöneticisi ile birlikte çalışacak kadar büyünmüşse de bu büyüme yavaş olmuştur. Diğer yandan, bir büro hakkında asgari ücret tarifesinin altında hukuki hizmet sunuyor suçlaması ile Baroya bir şikâyet iletilmiştir. Bunun sonucunda büro hakkında disiplin soruşturması açılmıştır. Şikâyette bulunan kişi, pro bono ağında yer alan bu büronun temsil ettiği vatandaşın davacı olduğu karşı tarafında bulunan hastanenin vekilinden başkası olmamış, şikâyet de bir yere varmamıştır.⁴⁴ Bu örnek de Baro gibi bir meslek kuruluşunun pro bono konusunda destekleyici bir rol oynamadığını göstermektedir. Ayrıca Avukatlık Kanunu'nda daha net bir düzenleme yapılmaması hâlinde diğer avukatların pro bonoya yönelik olarak bir tehdit oluşturabileceğini de ortaya koymaktadır. Ağda seneler içinde belirli bir başarı yakalandığı ve gönüllü avukatlığın Türkiye'de son yıllarda daha görünür olması da düşünülerek TBB nezdinde bu konuda girişimde bulunulmuştur.

Merkez, ağ kapsamındaki avukatlar için New York'ta staj imkânı sağlamak ve Türkiye'den Avrupa Pro Bono Forumu'na 2008'den beri (her sene olmasa da) katılımı desteklemektedir. İstanbul'un, gelecekte Avrupa Pro Bono Forumu'na ev sahipliği yapması Merkez'in hedefleri arasındadır. Ancak Forum, bunun için öncelikle Baroların konuya olumlu bakmasını şart koşmaktadır. Dolayısıyla TBB nezdindeki girişim daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca Avukatlık Kanunu'nun değişmesinin gündemde olduğu şu dönemde, pro bononun önünü açacak düzenlemelerin hükümetin de gündeminde olması önemlidir.

6. Sonuç

Türkiye'de hem STK'ların hem de maddi imkânı bulunmayan kişilerin pro bono hukuki hizmetlere ihtiyacı olduğu açıktır. Diğer yandan, Türkiye'deki hukuki hizmetler piyasasının da büyümeye ihtiyacı vardır. Bu anlamda, pro bono hukuki hizmetlerin desteklenmesi, hem kişilere ve mali kaynakları sınırlı STK'lara bürokrasisi olmayan ek bir

⁴⁴ Pro bono ağına başvuran acil bir durum için özel hastaneye kabul edilirken kredi kartından yüklü meblağlar çekilen ve borç senedi imzalatılan bir vatandaşdır.

adalete erişim imkânı sağlar hem de avukatların mesleki tatmin ve toplumsal görünürlüğüne katkıda bulunur. Uzun vadede hukuki hizmetlere olan talebi de artırır.

Ancak Adalet Bakanlığı'nın 2012 yılına ait Yargı Reformu Stratejisi Taslağı'nda adalete erişim başlığı altında pro bonoya ilişkin bir başlık bulunmamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki devlet, sadece hukuki düzenlemeler yoluyla değil bir takım teşviklerle de pro bono hizmet sunulmasını destekleyebilir. Örneğin Avustralya'da devlet, hukuki hizmet alımı için ihaleye çıkarken kendisinden hukuki iş almak isteyen büroların, hükümete gönderilen fatura saatlerinin en az % 5'i kadar pro bono yapmasını beklemektedir.⁴⁵

Türkiye'de bu anlamda hem meslek örgütlerinin hem de devletin, gönüllülükle oluşmuş ve kimseden bir şey beklemeden bugünlere gelmiş olan bu mekanizmaların önünü açmasının zamanı gelmiştir.

⁴⁵ <http://www.nationalprobono.org.au/page.asp?from=3&id=274>.